

Ювілеї

Оксана КУЗЬМЕНКО,
Надія ПАСТУХ,
Ольга ХАРЧИШИН

ФОЛЬКЛОРИСТИЧНИЙ ДОРОБОК РОМАНА КИРЧІВА У XXI СТ.

Oksana KUZMENKO, Nadiya PASTUKH, Olha KHARCHYSHYN. On Roman Kyrchiv's Folkloristic Achievement in XXI th Century.

Роман Кирчів належить до тієї величини вчених, творчі ідеї яких формують перспективні напрямки дослідження у вітчизняній науці, спрямовують сучасну наукову думку у вагоме результативне русло. В останнє десятиліття учений виступив потужним генератором ідей в українській фольклористиці, заклавши надійні підвалини для подальших досліджень. Намагаючись вивести українську фольклористику на широкий шлях сучасних теоретичних надбань, Р.Кирчів, передусім, послідовно працює над заповненням низки білих плям і лакун, які до сьогодні ще існують у різних її дослідницьких напрямках. У своїх наукових статтях та монографіях він розпрацьовує ряд актуальних та новачійних проблем, а також заохочує до їхнього вирішення і своїх молодших колег та аспірантів.

У цій статті ставимо перед собою мету проаналізувати науковий доробок професора Р.Кирчіва саме за цей відтинок часу. Оскільки його основні попередні праці¹ вже були достатньо поціновані і зайняли гідне місце в українській народознавчій науці, актуальність та новизну нашої розвідки вбачаємо у тому, щоб представити аналітичне узагальнення найвагоміших досягнень ученого саме з останнього десятиріччя. Головне завдання – це оцінка праць вченого під кутом зору їх теоретично-методологічного значення для фольк-

лористичних досліджень, що були апробовані самим автором та його школою.

Відправною точкою у стратегічному курсі української фольклористики у XXI ст. можна вважати програмну працю Р.Кирчіва "Фольклор у системі новочасної української культури (Основні аспекти предметного окреслення проблеми)" (Записки НТШ, 2001, Т. ССXLII), в якій учений накреслює основні теоретично-методологічні концепти, доконечні для сучасних досліджень фольклору. Широкий діапазон та системну цілісність поставлених теоретичних проблем віддзеркалює вже сама структура праці, де серед перших параграфів – "Фольклор як словесна культура", "Питання сучасного фольклоротворення і ознак фольклорності словесної новотворчості"; "Трансмісія і регенерація традиційного фольклору"; "Збереженість фольклорного середовища"; "Нові культурні контексти і новий синкретизм сучасного українського фольклору"; "Нова соціалізація фольклору. Вплив культури міста на усну словесність села"; "Нове у творенні, поширенні і функціонуванні фольклорного тексту" та інші. Уже сама постановка таких проблем визначає основний акцент на баченні та аналізі новозмін у традиційній тканині словесної культури. Та досвідчений учений не обмежується голими теоретизуваннями, а своїми подальшими працями веде до глибокого та аргументованого аналізу фольклорних джерел, явищ усної традиції та новотворчості.

Послідовно опираючись на тверду методологічну базу класичної української та новочасної слов'янської фольклористики (І.Франка, М.Драгоманова, В.Гнатюка, Ф.Колесси, В.Проппа, Б.Путілова, К.Чистова, В.Гусева, Я.Кшижановського, П.Ковальського. Д.Сімонідес та інших), Роман Кирчів продукує ідеї до подальшого осмислення актуальних питань теорії художньої й традиційно-побутової культури українців. Учений погоджується із думкою тих дослідників, які розуміють необхідність поєднання філологічної і етнологічної методик у ході вирішення конкретних завдань щодо вивчення фольклору як словесної культури. Дослідник застановляється на тому, що "таке поєднання необхідне не тільки щодо освітлення сучасного стосунку фольклору до інших сегментів традиційно-побутової культури, але й до новочасних реалій суспільно-політичного життя та професійної культури"². Ця думка справ-

¹Кирчів Р. Український фольклор у польській літературі (1971); Етнографічне дослідження Бойківщини (1978); Етнографічно-фольклористична діяльність "Руської трійці" (1990) та багато інших.

²Кирчів Р. Фольклор у системі новочасної української

джується щоразу, коли виникає нове яскраве культурне явище, яке потребує адекватного прочитання текстів, оцінки його можливостей. Для прикладу, варто згадати фольклор Помаранчевої революції, що задекларував себе потужним спалахом оновленої народної сатирогумористики у формі різних жанрів.

Роман Кирчів розглядає широке річище фольклорного процесу в усій його повноті та багатомірності, у мінливості його форм та нетлінності його існування. З одного боку, учений не раз підкреслює, що саме традиційний фольклор є тим субстратом, який зрештою визначає русло фольклорного процесу. З огляду на дещо відчутну сьогодні погорду деяких дослідників у ставленні до так званих традиційних жанрів українського фольклору та їхнє надмірне захоплення усім, що має частку інтер-, крос- чи пост-, тези Р.Кирчіва про багатство, значущість та визначальний характер традиційних жанрів у загальній системі не лише українського фольклору, а й новочасної культури звучать дуже актуально. З іншого боку, вчений одним із перших звернув спеціальну увагу на так звані "неканонічні" фольклорні явища в українській культурі, як наприклад, новотвори ХХ ст. чи міський фольклор, тим самим предметно заперечив нещодавнє щодо них скептичне чи навіть презирливе ставлення ряду дослідників.

У новому контексті буття фольклорної традиції очевидно є потреба виявити, сформулювати чи відкорегувати нормативні ознаки фольклорності у сучасній новотворчості, зокрема щодо таких категорій, як усність та анонімність, а також традиційність. І тут Р.Кирчів говорить про тяглість української фольклорної традиції у ХХ ст., яка підлягала очевидним історично детермінованим змінам, але всупереч різним політично зумовленим перешкодам, що впливали на природний процес передачі та міжпоколінної трансмісії, зберегла прикметні типологічні ознаки. Однією з найважливіших причин цього, на думку фольклориста, є внутрішня потреба українського народу до збереження живого зв'язку із традиційністю, що є притаманною прикметою його етнопсихологічного менталітету³.

культури (Основні аспекти предметного окреслення проблеми) // Записки НТШ.– Т. ССXLII.– Львів, 2001.– С. 273.

³Там само.– С. 277.

Джерелознавчі напрацювання

Роман Кирчів послідовно утверджує в науці принцип дотримання спадкоємності поколінь, уважного ставлення до наукових напрацювань попередників. Зокрема, як глибоко фаховий знавець з історії фольклористики учений застановився над вирішенням важливого завдання – оприлюднення в книжкових виданнях цінних пам'яток ранньої української етнографії і фольклористики з малодоступних, переважно архівних, джерел. Таку роботу Р.Кирчів розпочав ще в 1990-их рр. із перевидання "Руського весілля" Йосипа Лозинського – праці, вперше опублікованої польським алфавітом у Перемишлі 1885 р. На основі першодруку, але сучасним українським алфавітом Р.Кирчів видає перший найповніший опис українського весілля з обрядовими піснями, матеріали до якого Й.Лозинський збирав у 1831–33 рр. на "порівняно невеликій території правобережного перемишльського Надсяння"⁴. Учений справедливо зауважує у ґрунтовній передмові до видання, що книга Лозинського – "не просто збірник, а й дослідження... Подаючи обрядові весільні пісні чи описуючи народні обрядові дійства, автор не обмежився звичайною емпіричною фіксацією чи констатуванням, а намагався звести матеріал в певну систему, показати його в певному аналітичному освітленні"⁵.

Після багатолітньої затримки у видавництві в 2003 р. вийшла у світ збірка "Народні пісні в записах Григорія Ількевича", яку підготували до друку Р.Кирчів та Г.Дем'ян переважно на основі архівних матеріалів. У вступній статті Р.Кирчіва "Григорій Ількевич" (с. 5–18) уперше розкрито значення збирацької і фольклористичної діяльності одного з її зачинателів в Галичині, активного діяча культурного відродження першої пол. ХІХ ст. Зокрема, Р.Кирчів у притаманній для нього манері глибокопроникливого та аргументованого письма простежив та уточнив, що матеріали Г.Ількевича, здебільшого без зазначення особи записувача та паспортів записів, увійшли до відомих збірок фольклору Вацлава з Олеська (Львів, 1833), Жеготи Паулі (1839), Я.Головацького (1878). Близько десятка пісень

⁴Кирчів Р. Цінна пам'ятка української етнографії та фольклористики // Лозинський Й.І. Українське весілля / Опрацюв. тексту, упорядк. і вступ. ст. Р.Ф.Кирчіва – К.: Наук. Думка, 1992.– С. 19.

⁵Там само.– С. 14.

із матеріалів Г.Ількевича вміщено у “Русальці Дністровій” (1837). Відзначено наукову вартість збірки весільних пісень Г.Ількевича (1833), що є найранішим коротким описом весілля з піснями з Коломийщини; особливу цінність історичних пісень та балад, що “стали дуже вагомим фольклористичним документом побутування на західноукраїнських землях, зокрема на Покутті, багатьох загальноукраїнських історичних пісень”⁶. Далі Р.Кирчів проаналізував видання “Галицькі приповідки і загадки, зібрані Григорієм Ількевичем” (1841), що було однією з перших збірок народних паремій в українській та слов’янській фольклористиці, а також інші напрацювання “ревного дослідника народних старожитностей”, як назвав Г.Ількевича Ж.Паулі. Збірка “Народні пісні в записах Григорія Ількевича” відкрила зручний доступ дослідникам українського фольклору до цінного першоджерела із суттєвими науковими коментарями, уточненнями маловідомих контекстів записів.

З метою усунення наукових неточностей, що склалися щодо ідентифікації ранніх записів фольклору, Р.Кирчів опублікував розвідку “Чий запис пісні про Романа й Оленочку в “Русальці Дністровій!”⁷. У ній акцентує на ще одній визначній постаті українського національно-культурного руху в Галичині першої пол. ХІХ ст. – Миколі Верещинському. Як з’ясовує автор у ході глибокого аналізу, пісню про Романа й Оленочку, яку І.Франко помилково залічив до записів І.Вагилевича, а М.Возняк – до записів Г.Ількевича, насправді записав і, можливо, сам виконав у власній літературній обробці М.Верещинський. Таким чином, як виявляється, ця особа була не тільки жертводавцем-меценатом видання “Русалки Дністрової”, а й його активним співтором та співавтором.

Треба сказати, що Р.Кирчів, розуміючи вагомість наукових напрацювань ранньої галицької фольклористики, доклав багато зусиль для підготовки до друку фундаментальної за своїм задумом, але незавершеної праці Івана Вагилевича

“Слов’янська символіка”, що зберігається у Відділі рукописів ЛНБ ім. В.Стефаніка. У рукописній монографії представлено перше (написане ще у 30–40-ті рр. ХІХ ст.) найповніше і до сьогодні неперевершене дослідження слов’янської символіки, яке вже другу сотню років залишається закритим для широких читацьких кіл. Однак через низку несприятливих обставин, що унеможливили фінансування цього проекту, поки що видання рукопису залишається справою майбутнього.

Успішним виходом у світ увінчалась інша праця Р.Кирчіва в ділянці джерелознавства – підготовка та видання “Нарису української міфології” Володимира Гнатюка⁸. Цей проект можна вважати за взірць видання та перевидання праць класиків, де за основу береться рукописне першоджерело (не якісь інші похідні версії), з повним збереженням його автентичності (лише з узгодженням до правил сучасного правопису) та науково доцільною реконструкцією тих частин, що її потребують. У виданні максимально враховані задуми самого автора. Наприклад, як і планував В.Гнатюк, книга проілюстрована рисунками Олени Кульчицької. Завдяки продуманій уступній розвідці Р.Кирчіва праця В.Гнатюка прочитується на широкому тлі української і слов’янської міфологіяни від найдавніших часів до сьогодення, постає новаторською як “конструктивною спробою цілісного бачення української міфології, так і багатством фактичного матеріалу, його освітленням та інтерпретацією”⁹.

Схвалюючи наукові засади В.Гнатюка, професор Кирчів водночас висловлює й утверджує в науці власні принципи, наприклад, відмову від “далекосяжних теоретизувань та всіляких, за висловом І.Франка “міфологічних фантазувань”, опертя на фактичний матеріал з усієї етнічної території України, його систематику та обґрунтоване аналітичне опрацювання”¹⁰. Зупиняючись на вагомих здобутках В.Гнатюка у “Нарисі української міфології”, Р.Кирчів справедливо наголошує на високій меті свого знаменитого попередника – цією працею пробудити історичну пам’ять україн-

⁶Кирчів Р. Григорій Ількевич // Народні пісні в записах Григорія Ількевича / Вступ. ст. Р.Ф.Кирчіва; упорядкування, примітки Г.В.Дем’яна, Р.Ф.Кирчіва.– Львів, 2003.– С. 10.

⁷Кирчів Р. Чий запис пісні про Романа й Оленочку в “Русальці Дністровій”? // Народознавчі Зошити.– 2000.– № 3.– С. 465–472.

⁸Гнатюк В. Нарис української міфології / Підготовка та опрацювання тексту, вступна стаття і примітки професора, докт. філол. наук Романа Кирчіва.– Львів: Інститут народознавства, 2000.– 264 с.

⁹Кирчів Р. Міфологіяна Володимира Гнатюка // Гнатюк В. Нарис української міфології...– С. 33.

¹⁰Там само.– С. 13.

ців, повернути їх до пізнання глибин свого коріння й етнокультурної спадщини. Таким є й наукове кредо нашого шановного Ювіляра – професора Романа Кирчів.

Крім необхідності видання праць класиків, Р.Кирчів, як вже зазначалось, усвідомлює потребу наповнення фактологічної фольклорної бази записами різних жанрів з різних регіонів України. Кожна можливість оприлюднення нових текстів є справою науково доцільною. Із такого погляду слід розглядати підготовану професором Кирчівим до друку збірку *“Коломийки з села Верхня. Записи здійснив та коментарі приготував Микола Климишин”*¹¹. У передмові *“Цінний внесок”* вчений у контексті висвітлення історії дослідження коломийки звертає увагу не лише на фольклористичне, а й на лінгвістично-діалектологічне, етнографічне, краєзнавче значення збірки. Нарешті слід зауважити, що у напрямку поповнення джерельної бази українського фольклору Р.Кирчів зробив багато як науковий керівник дисертаційних досліджень, спрямованих передусім на власні польові записи фольклору. За результатами цих досліджень вийшли у світ збірники фольклору, витримані в академічному форматі, в яких Р.Кирчів виступив науковим редактором¹².

Регіональне і загальнонаціональне

Відштовхуючись від тези *“фольклорна традиційна культура у своєму наповненні завжди регіональна і локальна”*, спробуємо окреслити теорію регіонального та загальнонаціонального у фольклорі, якою почав активно цікавитися Роман Кирчів ще у 1970-их рр. Своєрідним підсумком цього довготривалого осмислення стала книга *“Із фольклорних регіонів України”* (Львів, 2002), яку автор із притаманною йому скромністю означив як *“збірка статей, розвідок і нарисів”*. Читачеві, що похапцем перегляне передмову і ознайомиться за змістом із структурою, справді може здатися, що йдеться про добірку вибраних

статей про фольклорну традицію різних регіонів. Але за більш уважного перегляду стає зрозуміло, що запропонована праця містить найґрунтовнішу та найстрункнішу на сьогодні в теорії фольклористики концепцію регіонального та загальнонаціонального, а також пропонує оптимально ефективну схему для проведення локально-регіональних досліджень.

Досвід польового обстеження низки етнографічних регіонів України, ретельне вивчення наявних в архівах та збірниках фольклорних матеріалів і, звичайно, незмінно глибока обізнаність із відповідними теоретико-методологічними напрацюваннями фольклористів-попередників створили той сприятливий ґрунт, на якому виростають глибокі висновки вченого щодо органічного зв'язку різних регіональних традицій у межах загальноукраїнської цілісності, щодо конкретних способів об'єктивізації локально-регіонального в українському фольклорі, щодо структури та логіки розгортання майбутніх наукових осмислень такої проблеми тощо. Важливо, що концепція не залишається голою теорією, оскільки її засади реалізуються на практиці у дослідженнях фольклорної культури бойків, гуцулів, лемків, поліщуків, частково – підляшан та холмщаків, даючи наочний приклад для проведення досліджень такого характеру. Тематику регіональних студій доповнює спеціальна розвідка Р.Кирчів про Опілля та низка статей, які вміщені у словнику-довіднику *“Українська фольклористика”*¹³ (Тернопіль, 2008). У них коротко дано характеристику іншим регіонам і місцевостям (Закарпаття, Волинь, Надсяння, Поділля, Покуття, Підляшшя, Наддніпрянина, Донеччина, Донщина та іншим) з прицілом на вивчення їх своєрідної духовної спадщини.

У згаданій вище праці *“Із фольклорних регіонів”* Р.Кирчів першим в українських фольклористичі ставить питання про можливість та наукову доцільність фольклористичного районування України (поряд, скажімо, зі звичним історико-етнографічним) та – що найважливіше – моделює картосхему фольклорних районів України, у якій виокремлює тридцять сегментів¹⁴. За-

¹¹Коломийки з села Верхня. Записи здійснив та коментарі приготував Микола Климишин / Вступ. ст. Р.Кирчів.- Львів: Наукова товариство ім. Шевченка, 2000.- 168 с.

¹²Народна пісенність підльвівської Звенигородщини / Записала і впорядкувала Ольга Харчишин; Нотні транскрипції Василя Ковалю; Наук. редактор Р.Кирчів.- Львів: Інститут народознавства НАН України, 2005.- 351 с.; Стрілецькі пісні / Упор., запис, вступ. ст., комент. та додат. О.М.Кузьменко.- Львів: Інститут народознавства НАН України, 2005.- 640 с.

¹³Українська фольклористика. Словник-довідник / Укладання і заг. ред. М.Чорнопиского. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008.- С. 59, 138-139, 261, 298-299, 310-311 та ін.

¹⁴Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України: Нариси і статті.- Львів: Інститут народознавства НАН України,

уважмо, що основною одиницею поділу постає фольклорний район, звісно, не в адміністративно-територіальному значенні. Оперта передусім на наявному досвіді етнографічного та діалектно-говіркового районування, схема водночас враховує “інші чинники, що впливали і позначилися певною мірою на територіальній локалізації фольклорних явищ і їх різних ознак, зокрема історичні, суспільно-політичні, природно-географічні, економічні”¹⁵. Учений наголошує на тому, що цією карто-схемою лише окреслює ймовірні просторові контури районів українського фольклору. Без вагань провести лінію меж зможуть вже послідовники, попередньо картографувавши географію поширення і локалізації фольклорних явищ. Виділені сегменти регіональної фольклорної традиції, як зазначає Р.Кирчів, різні за змістовим статусом і походженням. Для прикладу, у межах окремо задекларованого Закарпаття живуть гуцули, бойки, лемки, проте довголітня відмежованість цих етнографічних груп від основного масиву та вплив на їхню культуру іноетнічного середовища істотно позначився на фольклорній культурі, що й дозволило виділити цей край як окремий фольклорний район¹⁶. Принагідно варто звернути увагу на притаманне дослідникові вміння, неквапливо йдучи від покликання до покликання, від дефініції до дефініції, вибірувати і складати в один виразний малюнок історію появи в науці якоїсь назви чи поняття, траєкторію відточування смислу, що лежить у їх основі. Серед прикладів – розплутування клубка щодо появи назв окремих регіонів, як-от Опілля¹⁷.

Погляд на локально-регіональне обличчя фольклорної традиції ускладнюється розумінням того, що кожен такий сегмент загальнонаціональної уснословесної культури не є незмінним, раз і назавжди застиглим. Фольклорна традиція постає як мозаїчна картина калейдоскопу, що міняється легким порухом руки. Відтак переливи окремих скелець потрібно схоплювати у безкінечному русі та лише в ансамблі усього малюнку. Отож, у своїй праці учений побіжно із регіональними особливостями фольклорної традиції по-

всякчас фіксує стадіальні відмінності у ній, пов’язані з динамікою народної уснословесної культури. Попередньо в статті “Фольклор у системі новочасної української культури...” дослідник уже зосереджував свою увагу на глобальних тенденціях у розвитку новочасного фольклору, як-от: на впливі письмової, масової, популярної культури; на посиленні соціалізації новітньої верстви фольклору, на його інклюзивності в етнокультурному просторі. І тут спостереження Р.Кирчіва йшли в єдиному руслі з думками світової фольклористики, у якій стверджується зокрема, що “колективна духовна свідомість народу здатна відображати ситуації чи кризи як імпульси сучасності”¹⁸. На рівні локально-регіональному, у свою чергу, помітні такі ознаки руху фольклорної традиції в часі, як стирання її локально-регіональних прикмет, розширення фольклорного репертуару етнографічної групи із загальноукраїнського фонду, поступове звільнення обрядового фольклору від ритуального навантаження та календарного прикріплення, послаблення оповідної традиції, стирання діалектної забарвленості мови фольклору тощо.

Теоретичні міркування у вступній статті, а також практичне їх застосування у подальших розвідках про бойків, гуцулів, лемків, поліщуків дозволяють збагнути, на яких рівнях об’єктивізується регіональна специфіка фольклору та якими чинниками вона зумовлена. Більш чи менш виразні особливості місцевої фольклорної традиції виявляємо, передусім, на рівні жанрової морфології. Тут, на думку вченого, диференційними є такі моменти: розбіжності у жанровій “номенклатурі” кожного району; неоднакова генеза окремих жанрів (автохтонність / неавтохтонність; традиційність / нетрадиційність); різний ступінь розвинутості того чи того жанру або жанрово-тематичного підрозділу; неоднакова збереженість окремих жанрів чи жанрово-тематичних груп; наявність / відсутність (чи різна частотність побутування) тих жанрів, що становлять “архаїку” жанрової системи; неоднаковий ступінь поширення (популярності) певних жанрів у різних місцевостях; різна міра участі населення певного регіону у творенні і модифікації конкретних жанро-

2002.– С. 33.

¹⁵Там само.– С. 24.

¹⁶Там само.– С. 26.

¹⁷Кирчів Р. Опілля як етнографічно-фольклорний регіон України // Народознавчі Зошити.– 2005.– Зощ. 1–2.– С. 50–59.

¹⁸Велев І. Фольклор і фольклористика – традиція чи сучасність // Народна Творчість та Етнографія.– Спецвипуск: Македонська фольклористика.– 2009.– № 3.– С. 86–87.

вих підрозділів народної поезії; різні конфігурації жанрових взаємовпливів (міжжанрова діалектика)¹⁹ тощо. Як бачимо, дослідник із властивою йому глибиною та всеохопністю зумів вичерпно характеризувати усі можливі розходження жанрового обличчя окремих фольклорних районів. Заразом глибоким і науково вагомим є наголос Романа Кирчіва на значенні у фольклорному репертуарі окремого регіону історичної пісні – жанру, що утримує та водночас актуалізує історичну пам'ять народу і є важливим індикатором національної єдності локально-регіональних культур. Слідуючи від нарису до нарису за міркуваннями фольклориста, помічатимемо, як із переміщенням від периферії до центру основного етнічного масиву зростатиме увага до історичної пісні.

Іншим важливим індикатором регіональної приналежності, на думку фольклориста, виступає тематичний, зокрема сюжетно-мотивний фонд району, позаяк: 1) кожна локально-регіональна традиція має свої пріоритетні і, навпаки, непопулярні мотиви і сюжети; 2) загальноукраїнський пісенний мотив чи сюжет “приживається” на місцевому ґрунті, отримуючи змістові чи формальні нюанси. Скажімо, звертає увагу дослідник на велику розповсюдженість на Бойківщині пісень про жіночу долю, які до того ж саме на цьому терені позначені особливою згущеністю фарб. Пояснити таке явище, на думку Р.Кирчіва, можна надто тривалим “пануванням в укладі родинного життя патріархальних традицій, згідно з якими становище жінки було винятково важким і безправним”²⁰.

Локально-регіональне виявляє себе, звичайно ж, і на рівні художньо-виражальних прийомів і засобів. Скажімо, прийом рефренності, як зауважує фольклорист, особливо поширений в обрядовій пісенності Полісся, що ще раз засвідчує архаїчну магичну сутність обрядового співу поліщуків²¹. Доцільною та науково продуктивною (як показують вже подальші дослідження)²² є також увага дослідника до топонімної номенклатури регіону, завдяки якій маркуються найважли-

віші точки того чи іншого фольклорного району. У своїх “Нарисах” Р.Кирчів неодноразово наводить випадки, коли загальноукраїнський пісенний мотив чи сюжет прив'язується до територіально близьких міст і місцевостей, апелює до поближніх рік, згадує навколишні гори, набуваючи у такий спосіб неповторного регіонального колориту. Визбирані приклади створюють виразну картину залежності топонімного наповнення фольклорного тексту від території його побутування. Такими ж залежними виявляються наявні у текстах фольклору самоназви на позначення рідної етнографічної групи (бойки, бойкині на Бойківщині)²³ чи етноніми, що називають представників інших народів, з якими українці стикалися територіально чи шляхом економічних контактів (вірмени, вірменочки на Гуцульщині)²⁴.

Принадно вказує Р.Кирчів і на чинники, якими вмотивовані розбіжності у фольклорі різних регіонів, серед яких – особлива історична доля регіону, його своєрідне географічне обличчя, особливе місце на карті, яке визначає сусідів, а також комунікативну валентність району (можливості досягти певних комунікативних каналів), нюанси господарської діяльності та матеріальної культури, характерологічні риси сімейного, господарського побуту тощо. У свою чергу, автор також намагається звернути увагу на зовсім невідомі і не вивчені механізми зв'язку різних регіональних культурних традицій в умовах багатовікового розмежування української землі кордонами, різними економічними та культурними орієнтаціями та впливами.

Під час аналізу фольклорної традиції регіону Р.Кирчів застосовує й гендерний підхід. Зокрема, характеризуючи усну словесність Українського Полісся, наголошує на винятковій дієвості жінок у фольклорному процесі²⁵, а відтак констатує різке зниження так званих чоловічих пісень та відносну аполітичність фольклорної тематики ХХ ст. в цьому регіоні.

Досліджувані локально-регіональні фольклорні явища послідовно висвітлюються в контексті тісних внутрішньоетнічних зв'язків. Важливо наголосити, що Р.Кирчіву у статтях вдається вправно пройти між Сцїллою регіонального партикуляризму, абсолютизації місцевих особливостей певних

¹⁹Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України...– С. 19, 122.

²⁰Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України...– С. 82–83.

²¹Там само.– С. 240.

²²Пастух Н. Львів у весільній обрядовій пісенності українців // Народознавчі Зошити.– 2005.– № 5–6.– С. 510–522.

²³Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України...– С. 87.

²⁴Там само.– С. 151.

²⁵Там само.– С. 218.

регіонів, та Харибдою безпідставної екстраполяції регіональних чи локальних явищ на інтеррегіональний простір. Для цього дослідник вміє знаходити і залучати як ілюстративний матеріал цікаві, інколи дивовижні своєю переконливістю приклади органічної єдності фольклору всіх регіонів чи, навпаки, зразки виразної локально-регіональної зумовленості (наприклад, побутування народної колядки про будівництво Київської Софії у бойківському селі Мшанці)²⁶ чи відсутність гуртового співу на Гуцульщині, де віддалені один від одного двори та відповідно слабкі форми громадського співжиття)²⁷. Для підтвердження генетичної спорідненості фольклорної культури окремих регіонів із загальнонародною традицією Р.Кирчів часто обирає найоптимальніший шлях — зіставляє схожі фольклорні тексти з найвіддаленіших районів (скажімо, сіл Бойківщини та Слобожанщини)²⁸, чим одразу спростовує будь-які сепаратистські претензії деяких політичних інспіраторів у науці.

Не оминає своєю увагою Роман Кирчів й уснословесної традиції за- і пограничних теренів. І не лише тим, що звертається до аналізу фольклору Лемківщини, Холмщини, Підляшшя, Берестейщини. Важливим є його внесок в розбудову теорії побутування українського фольклору на периферії рідної землі чи взагалі поза її сучасними кордонами. Передусім неодноразово у своїх працях, як і в наставницькій роботі з молоддю, учений наголошує на нагальній потребі зафіксувати та осмислити уснословесні надбання цих місцевостей, що досі ще залишаються *terra incognita* на фольклорній карті України. І водночас застерігає, що така робота потребує неабиякої пильності, розуміння того “як підходить той чи інший автор до об’єкту дослідження – з усвідомленням українського народу як історично складеної етнологічної та етнокультурної спільності, незважаючи на його політичну долю, чи ні”²⁹. На пограниччі чи далеко поза межами своїх кордонів за умов слабого культурного зв’язку із серцем материзни значення традиційної усної словесності стає особливо важливим — виконує не лише етнодиферен-

ційну, а й етнооб’єднувальну роль³⁰. Як стверджує дослідниця мовних асиміляційних явищ у середовищі українських переселенців Польщі Божена Домагала, навіть цілковито польськомовні українці, незважаючи ні на що, продовжують співати українською³¹. Торкається Р.Кирчів і усіх складнощів побутування рідного фольклору серед українців, виселених в інші райони України або чужої держави. Навіть за умов поступового вродження в нову землю та культурної регенерації, традиційний фольклор “майже зовсім припиняє новотворення в душі регіонально-етнографічного канону”³².

Резонансними є дослідження Романа Кирчіва українсько-білоруського фольклорного пограниччя, у ході яких фольклорист заслужено таврує низку сьогочасних наукових фальсифікацій, пов’язаних із привласненням надбань української фольклорної традиції. Оглядаючи видання фольклору з українсько-білоруського пограниччя, в яких весь матеріал беззастережно подано як “біларускі фальклор”, у контексті інших прикладів ігнорування української складової у поліській етноконтактній зоні, Роман Кирчів справедливо дивується: “...що, властиво, дасть білоруському народові нівеляція етнічної ідентичності, втрата народної мови й традиційної культури частини громадян Білорусі – не зайд, прихідців звідкись, не іммігрантів, а такі корінних жителів на прабатьківській землі? Що це може додати до добра і процвітання білоруської нації, до її гідності і честі?!”³³. Заразом своїм прикладом показує, як уважно і ретельно потрібно приглядатися до кожного тексту, що функціонує у зонах постійних міжетнічних контактів. Цікаво, що науково продуктивним за таких умов є звернення ученого до авторської фольклоризованої пісні³⁴, що побутує на міжетнічних помежах. Уважне ставлення до таких жанрів (авторство яких відоме, а поява, як правило, чітко датована) на порубіжних теренах зумовлюється можливістю саме на такій джерельній базі більш-менш предметно говорити про народження твору в лоні певної етнофольк-

²⁶ Там само.– С. 14.

²⁷ Там само.– С. 118–119.

²⁸ Там само.– С. 45–46.

²⁹ Кирчів Р. Національна цілісність фольклорної традиції українців // Мистецтво і традиційна культура українського зарубіжжя: Матеріали міжнародної наукової конференції.– Львів, 1996.– С. 98–99.

³⁰ Кирчів Р. Фольклор у системі новочасної української культури...– С. 302.

³¹ Domagała B. Ukraińcy na Warmii i Mazurach. Między zachowaniem tożsamości językowej a językową asymilacją // Lud.– 2007.– Т. 91.– S. 231–252.

³² Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України...– С. 199.

³³ Там само.– С. 315.

³⁴ Там само.– С. 307, 311.

лорної традиції, про його входження в іноетнічне середовище й адаптацію в ньому.

Нова соціалізація фольклору. Фольклор міста Нові смисли українського народного анекдоту

Ще донедавна в українській науці домінував заскорузлий погляд на фольклор як на продукт тільки селянського середовища. Такий погляд мав своє виправдання у ХІХ ст., коли в українському соціумі цілком переважала селянська складова, яка впливала на інші соціальні верстви українців. Проте ХХ ст. з його активізацією політичної свідомості, національними рухами, розмахом просвітництва, формуванням національної еліти з кіл інтелігенції тощо внесло суттєві корективи в етнокультурну конфігурацію українського суспільства. Та й загалом із стрімким розвитком цивілізації назріла необхідність нової "соціалізації" фольклору. Роман Кирчів на поч. ХХІ ст. порушив питання про "стратифікацію національного фольклорного масиву щодо соціальної структури новочасного українського суспільства"³⁵. Учений вбачає шлях до такої стратифікації у контексті функціонування фольклору в середовищах усіх історично складених базисних макрогруп української нації (селян, робітників, ремісників, купецтва, інтелігенції), що, у свою чергу, мають широкий спектр різних менших груп (за професійною, становою, віковою, ситуативною ознаками). Водночас важливо групові підрозділи новітнього фольклору (як і територіальні, конфесійні тощо) розглядати не як замкнені системи, а як органічні складові його загальнонаціонального цілого³⁶. Р.Кирчів констатує все більшу потребу у вивченні фольклору українського міста, закладає до цього базові підвалини.

Важливою засадою професора Р.Кирчіва у вивченні українського міста є розгляд його як специфічної величини, не тотожної з містами Росії чи країн Заходу. Зазначимо, що в сучасній українській фольклористиці шириться практика безоглядного накладання зарубіжних, передусім російських, методологій на український матеріал, що не завжди є виправдано. Специфіка нашої традиції зумовлена великою мірою тим, що Україна багато століть існувала без власної держави, а її міста потерпали від засилля чужоземних окупантів, що

³⁵Кирчів Р. Фольклор у системі новочасної української культури...– С. 283.

³⁶Там само.

наклало відбиток і на якості фольклору. Водночас учений заперечує уявлення про фольклорну "непродуктивність" міст України, аргументовано стверджує, що у різні історичні періоди, навіть у найважчі часи дискримінацій, міста України більшою чи меншою мірою зберігали притаманний їм український зміст, були невід'ємними складовими загальнонаціонального цілого.

Добрим початком у вивченні фольклору міста стала розвідка Р.Кирчіва "Український фольклор Львова", написана як доповідь на наукову конференцію до Кракова, куди вчений був запрошений Польським народознавчим товариством у 1998 р. Професор Кирчів зазначив: "Інтригуючим докором прозвучала для мене дописка організаторів у цьому запрошенні "Ми знаємо про польський фольклор Львова, але не знаємо про український"³⁷. На основі історичних та літературних джерел автор простежив ознаки присутності українського фольклору в культурі Львова минулих століть, вказав на його тісну пов'язаність із традиціями сільських передмість, а також і з професійною словесною та музичною культурами. Відправною точкою для дослідника стала теза, яку, до речі, відстоював і І.Крип'якевич, про домінуючу роль навколишнього українського середовища, що постійно донорувало українську громаду Львова фізично і духовно³⁸.

Треба сказати, що Р.Кирчів у своїх статтях та виступах послідовно наголошує, що "хоча сьогоднішній Львів залишається в значній мірі містом з різнонаціональним складом населення, але домінуючим у ньому є український елемент, в тому числі і фольклор"³⁹. Цим самим учений висловлює і своє стримане ставлення до модної сьогодні теорії так званої "багатокультурності" Львова, яка не раз веде до нівелювання його українського культурного обличчя.

Засади Романа Кирчіва лягли в основу напрацювань О.Харчишин у ході її виконання наукових тем "Новочасний фольклор Львова" та "Український фольклор студентського середовища", які базовані на власних польових фольклор-

³⁷Кирчів Р. Потрібна робота // Харчишин О. Советська дійсність у фольклорі львів'ян. Нарис.- Львів, 2006.- С. 4.

³⁸Кирчів Р. Український фольклор Львова // Przed 100 laty i dzisiaj: Ludoznawstwo i etnografia między Wiedniem, Lwowem, Krakowem a Praga / Materiały z sesji naukowej towarzyszącej LXXIV Wolnemu Zgromadzeniu Delegatów PTL.- Kraków, 1999.- S. 97.

³⁹Ibidem.- S. 105.

них записах дослідниці. У передмові Р.Кирчіва *“Потрібна робота”* до нарису О.Харчишин *“Советська дійсність у фольклорі львів’ян”* (2006) учений заохочує й інших дослідників до розгорнутої спільної праці, що *“підготує реальний матеріал і створить ґрунт для надзвичайно потрібного корпусу фольклору українського міста”*⁴⁰.

У контексті ширшого бачення фольклору як набання традиційної культури та водночас різних соціальних середовищ ХХ ст. Роман Кирчів торує шлях і дослідженням із жанрології. Дуже очікуваною є новаторська праця вченого *“Етюди до студій над українським народним анекдотом”* (2008) – перше в українській фольклористиці спеціальне монографічне дослідження цього непростого і особливого жанру творчості. Робота складається зі *“Вступу”*, чотирьох розділів: *“І. Народний анекдот на шляху до визнання в українській фольклористиці”*; *“ІІ. Народний анекдот у системі традиційно-побутової культури українців”*; *“ІІІ. Нові смисли і контексти побутового анекдоту”*; *“ІV. Політичний анекдот”* та *“Післяслова”*. Таким чином пропонується структура послідовно вирисовує *“біографію”* усього життя українського анекдоту від давнини до сучасності.

Р.Кирчів розгорнув концепт І.Франка про анекдоти як *“дрібні твори”*, що *“однак мають дуже велике культурно-історичне значення”*, підкреслюючи, що це судження особливо переконливо засвідчено досвідом анекдоту новітньої доби ХХ ст., коли ці *“дрібні твори”* *“яскраво засвітилися як носії і речники суспільно-політичної думки, позначені почуттями і настроями незадоволення, опозиції і протидії супроти несправедливостей і зла існуючого суспільного устрою”*⁴¹. Автор запропонував і обумовив класифікацію новітнього масиву анекдотів на побутові та політичні, зазначивши, що *“політизація”* є найбільшою і найістотнішою особливістю українського народного анекдоту ХХ ст. Він простежив у новітньому анекдоті *“виразну антибільшовицьку сатиричну спрямованість із майже документальною прив’язкою до реалій дійсності”*⁴²; *“істотний поворот від традиційної селянської творчості до міської й*

словесної продукції інших позаселянських середовищ”

; позначення *“великим літературним впливом та мовно-стилістичною стихією різних соціокультурних та національних середовищ”*⁴³.

Зараз не вдаватимемося до подрібного розгляду усіх змістових граней цієї монографії Р.Кирчіва, оскільки вона вже неодноразово рецензована⁴⁴. Тут лише зауважимо, що її твердою засадою є україноцентриський, національний підхід до аналізу, намагання і вміння автора відстежувати етнічну своєрідність українського народного анекдоту, абстрагуватися від російських, краще розпрацьованих, але не завжди прикладних для українського матеріалу, методологій. Вагомим внеском Р.Кирчіва є його авторитетне ствердження своєю монографією в нашій науці того, що і традиційно-побутовий, і новітньо-політичний анекдот є продуктом етнічної спадщини, єдиним цілим, що вкладається в поняття *“український народний анекдот”*.

Двадцять століття в українському фольклорі

Тему *“Двадцять століття в українському фольклорі”* Р.Кирчів уперше представив науковій громадськості ще десять років тому в спеціальній статті⁴⁵, яка містила декілька дуже важливих пунктів стратегії майбутніх спеціальних комплексних досліджень. У вступних заувагах автор, як досвідчений історик етнографії та фольклористики, відштовхувався від тези про те, що культурна традиція українського народу, що найбільш яскраво виражена саме в усній народній словесності, вже має досить докладне відображення у народознавчих працях кін. ХVІІІ – поч. ХХ ст. Натомість продуктивні студії та об’єктивне наукове вивчення подальшого руху фольклорної традиції через новотвори українського фольклору з ХХ ст., на його думку, фактично, обірвалися. Р.Кирчів сміливо називає причини такого явища: тотальний наступ комуністично-московського режиму на українство, придушення української науки, масові репресії, грубий ідеологічний диктат. Він визнає, що тільки діаспорні учені могли опрацю-

⁴³Там само.– С. 168.

⁴⁴Зокрема див.: Харчишин О. Перша монографія про український народний анекдот спонукає до подальших студій // Міфологія і фольклор.– 2009.– № 4.

⁴⁵Кирчів Р. Двадцять століття в українському фольклорі (Основні аспекти наукової розробки проблеми) // Народознавчі Зошити.– 1999.– Зош. 3.– С. 318–322.

⁴⁰Кирчів Р. Потрібна робота...– С. 7.

⁴¹Кирчів Р. Етюди до студій над українським народним анекдотом.– Львів: Інститут народознавства НАН України, 2008.– С. 6.

⁴²Там само.– С. 144.

увати заборонену предметну сферу, але слушно зауважує, що “реальна розробка питань стану і розвитку українського фольклору ХХ ст. могла ґрунтуватися головним чином на джерельній базі відповідних польових досліджень, яких, зрозуміла річ, у них не було”⁴⁶.

Отже першим важливим кроком для початку системних досліджень фольклору ХХ ст. і подолання разючих прогалів, він уважав організацію інтенсивної збирацької роботи. Вчений ратував за те, щоб найскоріше провести записи повновартісного польового матеріалу та здійснити підготовку, а згодом публікацію серії різножанрових фольклорних збірників. Тільки на основі реального фактичного матеріалу можна було б не декларативно, а конкретно простежити зміни у тягості фольклорної традиції, її модифікації, трансформаційні процеси, нові нашарування чи цілеспрямовану суб'єктивно-історичними чинниками деформацію, зокрема в обрядовій частині фольклору.

У своїй статті Р.Кирчів подав, по-суті, план-проспект капітальної праці, яка повинна була спростувати дочасний вульгаризаторський та примітивний підхід в оцінці фольклору ХХ ст. Враховуючи стадіальність новочасного фольклору, який по-різному живе на певних історичних стадіях суспільного буття, Р.Кирчів визначив об'єкт і предмет майбутнього дослідження, чітко сформулював проблемні питання, які накреслили, по-суті, понад десять напрямків, деякі з яких реалізовано у самостійних дослідженнях⁴⁷:

1. Стан реального представлення фольклору ХХ ст. в наявних збірках.

2. Проведення за спеціальними програмами польових обстежень щодо “вираження в народному слові антибільшовицьких настроїв, ...насиленої колективізації, духу і руху опору та активної боротьби проти комуністичного режиму, ...відображення... у фольклорі жахів голодоморів, масових арештів, вивозів у Сибір, боротьби з церквою та інших духовних і фізичних репресій”⁴⁸. Форму-

вання відповідного банку текстів різних жанрів: народних пісень, частушок, анекдотів, оповідань, прислів'їв, приказок, що походять з того часу.

3. Аналіз діахронного процесу нашарування різних якісних змін в українському фольклорі ХХ ст., виявлення та дослідження нових тематичних груп народної словесності, зокрема творів, пов'язаних з подіями Першої світової війни, з визвольними змаганнями за незалежність України у 1917–1920-их рр., а в цьому контексті і з героїкою Українських січових стрільців.

4. Дослідження українського фольклору міст та взаємовпливів традиційного фольклору зі сучасною міською культурою, в тому числі так званою попкультурою.

5. Новий погляд на фольклор періоду Другої світової війни, з наступним наповненням його дослідженнями про повстанський, невольницький, тюремний чи гулагівський фольклор.

6. Вияснення кількох питань суто теоретичного спрямування, а саме: у чому полягає новаторність і чи відповідає вона канонам фольклорності; якими є сьогодні нормативні ознаки цієї фольклорності; наскільки сильною і продуктивною залишається традиційність у фольклорі досліджуваного періоду.

Професор Р.Кирчів розумів вже тоді, що перед сучасною українською фольклористикою постало досить нелегке завдання – “відтворення чи реконструкції реальної картини українського фольклорного процесу ХХ ст., його різних історичних етапів та специфічних жанрових та ідейно-тематичних груп, спростування однобічного і разюче викривленого представлення цієї картини в радянській фольклористиці, заповнення численних фактологічних прогалів”⁴⁹.

Відтак у наступних своїх студіях Р.Кирчів цілеспрямовано і поетапно намагався накреслити вектор майбутніх дослідницьких студій для української фольклористики. Він нерідко був першим, хто розкривав невідому досі сторінку з книги буття фольклору ХХ ст. Відтак з'явилися проблемні статті, рецензії присвячені темі голодомору. Першою у “Віснику НТШ” вийшла стаття “Голодомор у фольклорному відображенні (штрихи до дослідження проблеми)”⁵⁰. У ній на основі корот-

⁴⁶Там само.– С. 319.

⁴⁷Дем'ян Г. Українські повстанські пісні 1940–2000-их рр. (історико-фольклористичне дослідження).– Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2003.– 581 с.; Дяків В.М. “Фольклор чудес” у підрадянській Україні 1920-их рр.– Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2008.– 256 с.; Кузьменко О. Стрілецька пісенність: фольклоризм, фольклоризація, фольклорність.– Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2009.– 295 с.

⁴⁸Кирчів Р. Двадцять століття в українському

фольклорі...– С. 320.

⁴⁹Там само.– С. 321.

⁵⁰Кирчів Р. Голодомор у фольклорному відображенні (штрихи до дослідження проблеми) // Вісник НТШ.–

кого історіографічного огляду української та зарубіжної документалістики Р.Кирчів робить висновок про потребу більшої зацікавленості темою саме серед дослідників-фольклористів. Адже “серед тієї страшної прози, яка тут іменується “свідчення”, “оповідання”, “спогади”, – пише Р.Кирчів, – зустрічається і чимало таких текстів, що мають право бути віднесені до категорії усної народної словесності”⁵¹. Об’єктом фольклористичного дослідження вчений визначає тільки ті тексти, які “з-поміж звичайних разових текстів... позначені певними рисами традиційності і фольклорності”⁵². Ця теза викликала пізніше безпідставне критичне зауваження довголітнього збирача та дослідника уснонародних оповідань про голодомор В.Сокола⁵³. Вважаємо, що згаданий автор мав би апелювати передусім до російського вченого К.Чистова, який у 1988 р. на X Міжнародному з’їзді славистів у Софії звертав увагу на невизначеність долі так званих “разових текстів”. Авторитетний дослідник фольклорної прози розумів під цим ширше формульне теоретичне поняття, а саме “разові усні тексти”, тобто ті, які не увійшли у традицію⁵⁴. Натомість у подальшому викладі своєї статті Р.Кирчів якраз підкріплює докладним філологічним аналізом думку щодо фольклорності оповідань про голодомор. Він проникає у семантичну тканину текстів, виділяючи ті помітні вербальні константи, які притаманні суто фольклорним текстам: і повторювані змістові мотиви, і типові мовленнєві стереотипи, і характерні домінуючі образи та негативні персонажі, означені експресивно-метафоричними номінативами (“червоні мітли”, “виродки”, “собаки”, “бандити”) тощо. Важливими для майбутніх ширших студій над фольклором про голодомор стали оригінальні спостереження Р.Кирчіва, зокрема над “загальними місцями”, які структурують мемуарати про голодомор, над особливостями їхньої стилістики, яка нерідко характеризується “сухою оповідною інформативністю”, хронікальністю, але

при цьому позначена впливом традиційної фольклорної новелістики. Слушною є заувага вченого і про міжжанровий зв’язок, де “оповідання й мемуарати про Голодомор з способом нарративності близькі до т. зв. співанок-хронік у пісенному фольклорі”⁵⁵.

Не полишаючи актуальної теми, Р.Кирчів повертається до неї у зв’язку із 70-річними роковинами голодомору 1932–33 рр., як масштабної політичної акції ліквідації українського етносу та його духовної нівеляції. Поглиблений варіант з попередньої студії він подає у новій статті “Трагедія голодомору у фольклорному відображенні”⁵⁶, яка увійшла до тематичного збірника наукових праць, яку спільно з тогочасним Головою Наукового товариства ім. Шевченка професором Олегом Романовим зредагував Роман Кирчів.

У новій розробці Р.Кирчів заглиблюється у генезис теми голоду в уснонародній творчості. У хронологічному зрізі він ретельно прослідковує народознавчі праці кін. ХІХ – поч. ХХ ст. (І.Франка, М.Дикарева, М.Васильєва, Н.Дмитрука, С.Єфремова та інших), в яких порушувалися проблеми відновлення, варіювання і модифікування у фольклорній пам’яті давніших пісенних чи легендарних сюжетів про голод. Це спотереження дозволило вченому зробити переконливі висновки про “перманентну активізацію теми голоду в народній уяві і в усній словесності залежно від конкретної ситуації”⁵⁷. Аналізуючи доступний йому польовий матеріал із опублікованих сучасних збірок, автор запропонував, по-суті, оптимальну методологічну схему. Вона полягає у комунікативному аспекті дослідження поезики конкретних фольклорних текстів різних жанрів (оповідання, приказки, частівки, анекдоти, сатиричні вірші), тобто розглядає певний текст як результат типового емоційно-мовленнєвого характеру (співучасть і співпережиття) і одночасно як стимулюючий фактор до наступного спільнозмістового фольклоротворення. У цьому сенсі закономірним є слушний висновок проте, що “тема голоду часто виступає у фольклорних сюжетах у поєднанні

Львів, 2003.– Ч. 23.– С. 22-23.

⁵¹Там само.– С. 22.

⁵²Там само.– С. 22.

⁵³Сокол В. “Оддзвонив голодомор” // Українці про голод 1932–1933 / Фольклорні записи В.Сокола.– Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2003.– С. 11 та інших статтях.

⁵⁴Чистов К. Устная речь и проблемы фольклора // Чистов К.В. Фольклор. Текст. Традиция.– Москва: ОГИ, 2005.– С. 60.

⁵⁵Кирчів Р. Голодомор у фольклорному відображенні (штрихи до дослідження проблеми)...– С. 23.

⁵⁶Кирчів Р. Трагедія голодомору у фольклорному відображенні // Відлуння голодомору-геноциду 1932–1933: Етнокультурні наслідки голодомору в Україні.– Львів, 2005.– С. 41–64.

⁵⁷Там само.– С. 42–43.

з іншими тогочасними лихами: насильною колективізацією, ...“розкуркуленням”, масовими арештами, вивозами на Сибір і в Соловки”, розстрілами, безбожницькими акціями, руйнуваннями і оскверненнями церков тощо”⁵⁸.

Завершення цієї статті мало на меті активізувати фольклористів до вивчення спеціальної теми “фольклору чудес”. На міжнародній науковій конференції “2000-ліття Різдва Христового і народна культура”, яка відбулася в Інституті народознавства НАН України 11–13 жовтня 2001 р. у Львові професор Р.Кирчів виголосив доповідь, у якій прослідкував основні чинники і генезис опозиційного народного руху, спрямованого проти войовничого атеїзму, що розгорнувся у підсоветській Україні у 1920-их рр. У доповіді та наступній статті “Фольклорна опозиція войовничому атеїзмові (фольклор чудес)”⁵⁹, вчений зосередився на охопленні головних тем, інноваційних мотивів, жанрових різновидів новотворів з того часу. У них, зокрема в оповіданнях, легендах та піснях про чудесні зцілення та інші благодаті біля Калиновського хреста чи об’явлення Божої Матері в Йосафатовій долині, він цілком справедливо вбачає характерні ментальні риси українського народу, який відзначається глибокою християнською релігійністю. Крім цього спостереження, автор робить важливий висновок про політичний підтекст уснословесних творів, які були “не тільки виразом релігійного руху, спонтанним спалахом релігійного фанатизму, як часто їх тоді трактували, але й містили в собі значний заряд антисовєтських, антикомуністичних настроїв”, були головним їх підґрунтям й інспіруючим ідейним чинником⁶⁰.

Порушивши питання глибшого змістового вивчення та семантичного відображення традиції усновотворчості ХХ ст., Р.Кирчів не оминув увагою також важливої проблеми дослідження активності фольклорного тексту в різних формах, тобто його процесуальний аспект. Він зазначив, що новотвори швидко фольклоризувалися і в численних варіантах та версіях поширювалися під час різноманітних колективних акцій: на

зібраннях біля чудесних місць, на богослужіннях, процесіях, паломницьких походах “поклонників” тощо.

Будучи переконаним у неординарності цього пласту новітньої усної народної словесності, Р.Кирчів зініціював та був керівником спеціального монографічного дослідження В.Дяківа. У своїй роботі молодий вчений дійшов до актуального висновку, який може слугувати серйозним аргументом на користь регенеративного потенціалу українського етносоціуму в умовах репресій, оскільки стверджується, що ідейно-змістовий пафос “фольклору чудес”, сюжети, мотиви, образи його пісенних і прозових творів спрямовані “на врятування душі людини від потоптання і знищення в зловісних умовах новітньої доби”⁶¹.

Наукова теза Р.Кирчіва про зростання політизації народного мислення у ХХ ст. дістала аналітичне продовження у наступній його статті, в якій автор представляє усі складові дуже обширної теми “Друга світова війна у фольклорній рецепції”⁶². Учений розглядає жанрову природу різних явищ українського антиокупаційного фольклору, які сьогодні потребують нового осмислення або ж докладнішого вивчення. Цілком слушно говорить про важливість об’єктивного наукового погляду на твори антифашистського спрямування, що мають виразні національні особливості. Р.Кирчів наголошує зокрема на гуманістичних рисах українського народу та свободолюбивому дусі його невольницької лірики, що входить до маловивченого пласту уснонародної творчості, більше відомої сьогодні як “фольклор оstarбайтерів”.

У річищі досліджень українського резистансу та уснонародної творчості з першої пол. ХХ ст. вчений пробує глибоко проникнути у зміст, функції, поетику таких суспільно значущих явища, як стрілецький та повстанський фольклор. Пригадаємо, що з поч. 1990-их рр. професор Кирчів “легалізував” на загальноукраїнському науковому рівні ці довголітньо замовчувані теми успішним захистом кандидатських дисертацій своїх аспіран-

⁵⁸ Там само.– С. 64.

⁵⁹ Кирчів Р. Фольклорна опозиція войовничому атеїзмові (фольклор чудес) // Народознавчі Зошити.– 2003.– Зош. 1–2.– С. 3–11.

⁶⁰ Кирчів Р. Фольклорна опозиція войовничому атеїзмові (фольклор чудес)...– С. 10.

⁶¹ Дяків В.М. “Фольклор чудес” у підрадянській Україні 1920-их рр...– С. 211.

⁶² Кирчів Р. Друга світова війна в усній словесності українського народу // Українська культура: з нових досліджень: Збірник наук. ст. на пошану С.П.Павлюка з нагоди його 60-річчя.– Львів: Ін-т народознавства НАНУ, 2007.– С. 319–360.

Роман Кирчів зі своїми ученицями Надією Пастух та Ольгою Харчишин. Звенигород.

Роман Кирчів під час святкувань Звенигорода.

тів Ростислава Крамара⁶³ та Оксани Кузьменко. Тепер Р.Кирчів у своїх працях⁶⁴ виводить фольклор національно-визвольної тематики за межі галицького регіоналізму. На основі глибокого текстологічного аналізу, учений простежує в цьому пласті загальнонаціональні риси та типологічні паралелі з творчістю інших народів у контексті загальноєвропейського руху Опору.

У радянській історіографії “новітня доба” сприймалася як синонім “радянської доби”, що екстраполювалося на інші гуманітарні дисципліни, у тому числі й фольклористику. У цій ділянці протягом десятиліть панувала ідеологема більшовицького тоталітаризму у формі штучно вигаданого поняття “радянський фольклор”. Спробу дослідження історії появи і поширення цього терміну, а головне підтвердження його неадекватності у застосуванні до артефактів реального фольклорного процесу підрадянського періоду зробив Р.Кирчів у спеціальній розвідці⁶⁵. Апробація її відбулася у 2005 р. на засіданні наукового семінару кафедри української фольклористики ім. Ф.Колесси Львівського національного університету ім. І.Франка, де у ході предметної дискусії члени семінару погодилися із висновками вченого про те, що серед публікацій радянського періоду дуже багато підробок, примітивних фальсифікатів, які з’явилися після відповідних директивних указів комуністичного керівництва, спрямованих на підпорядкування фольклорного процесу. Дістала підтримку також думка вченого про те, що сьогодні необхідно переглянути і виокремити з усього того величезного масиву зразки, позначені впливом фольклорної традиційності.

Р.Кирчів озвучив найважливіші питання, які потребують уважного наукового погляду і відповіді: як і в яких середовищах продукувався і поширювався “радянський фольклор”; наскільки і чому ця творчість стикалася із питомо фольк-

лорним процесом в умовах радянської дійсності; що збереглося і пережило свій час та утвердилося у традиції. У своїй статті учений прагнув об’єктивно оцінити великий історичний відрізок наукового поступу. Докладно проаналізувавши тогочасні теоретико-методологічні напрацювання та дискусії фольклористів, він стверджує, що вже у 1930–60-их рр. спостерігалось якщо не відверте заперечення реальності “радянського фольклору”, то принаймні доволі критичний підхід до осмислення та оцінки його специфіки. При цьому вчений не приховує, що “в свідомості частини народу мали певний час місце довір’я до облудних більшовицьких ідей, гасел, обіцянок, жила надія на “доброго”, “справедливого царя” – верховних кремлівських приятелів і вождів”⁶⁶. А тому заохочує до наукової дискусії, бо, як справедливо зауважив, голосливо заперечувати одіозну реальність “радянського фольклору” не можна.

Загалом теоретичні проблеми і окреслення підставових понять фольклористики завжди були у колі наукових інтересів Р.Кирчіва. У низці статей, підготовлених для вузівської аудиторії⁶⁷, професор доступно висвітлює основні ознаки сучасного фольклору, особливості структури та жанрового складу українського фольклору, побутування і розвитку народної творчості у наш час. У книгах “Мала енциклопедія українського народознавства” (Львів, 2007) та “Українська фольклористика. Словник-довідник” (Тернопіль, 2008) він дає дефініції таких підставових фольклористичних понять як міфологема, варіант, версія, мотив, сюжет, обґрунтовує їхню специфіку у стосунку до літературознавчого тлумачення термінів.

Підсумовуючи зазначимо, що залишається багато теоретико-методологічних напрямків, накреслених Р.Кирчівим, які чекають своїх дослідників у ділянці історії українського фольклористики. Але головним вважаємо те, що наукова праця професора Романа Кирчіва наскрізь пройнята світлими помислами вченого-народолюбця, гуманіста та доброго наукового наставника, який відкриває нові дослідницькі горизонти та спонукає до подальших студій.

⁶³Крамар Р.З. Фольклор національно-визвольної боротьби українського народу 1940-1950-их рр. (за матеріалами Західного Поділля): Автореферат дис. канд. філолог. наук. – К., 1996; Кузьменко О.М. Стрілецькі пісні (аспекти фольклоризму, фольклоризації і фольклорності): Автореф. дис... канд. філолог. наук (Львів. нац. ун-т ім. І.Франка). – Львів, 2000.

⁶⁴Передусім, у фундаментальній монографії “XX ст. в українському фольклорі”, яка подана автором до друку.

⁶⁵Кирчів Р. “Радянський фольклор” – реальність чи фікція? // Народознавчі Зошити. – 2004. – Зош. 5–6. – С. 627–644.

⁶⁶Кирчів Р. “Радянський фольклор” – реальність чи фікція? – С. 641.

⁶⁷Українське народознавство: Навч. посіб. – 2 вид., перероб. і доп. / За заг. редакцією д. істор. н. С.Павлюка. – К.: Знання, 2004. – С. 533–555.